

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

© Яремко І. Й., Шквір В. Д., 2014

Обґрунтовано важливість та актуальність розроблення адаптивної до сучасних умов системи фінансово-економічного інструментарію для управління суб'єктами ринкового управління. Проаналізовано проблеми, пов'язані з недостатньою об'єктивністю наявних оцінно-аналітичних систем і моделей фінансового управління, недоліками у розроблених і пропонуваніх науковцями підходах до розвитку й удосконалення управлінських інструментів. Сформульовано концептуально-методологічні базові засади удосконалення і надання адаптивності фінансово-економічному інструментарію підприємства.

Ключові слова: фінансове управління, системи, моделі, концептуальна основа, методологічні засади, принципи, показники, критерії.

I. Yaremko, V. Shkvir

Lviv Polytechnic National University

FINANCIAL AND ECONOMIC INSTRUMENTS IN ENTERPRISE MANAGEMENT

© Yaremko I., Shkvir V., 2014

The question related to the use of financial and economic instruments in the management of modern enterprise, including the forecasting of the financial environment of the enterprise, diagnosis strategic financial position, the formation of strategic norms of financial activity. Analyzed the content and adequacy of current conditions and static forecasting systems and models that form the analytical basis for making static optimal management decisions on financial strategy. Substantiated that ensure stable operation conditions of modern market economy largely follows the establishment of adaptive financial and economic instruments due to its theoretical and practical justification.

The article substantiates that the timely and objective adjustment directions and use of financial resources set adaptive system of financial and economic instruments depends on reducing risks and losses due to adverse changes in the parameters of the external and internal environment, strengthening financial and economic position of the company. The article on the theoretical, methodological and instrumental levels revealed conceptual and methodological liability modern financial and economic instruments, its practical feasibility. Considered financial instruments as a major component of financial management, which formed the base on several interrelated elements – regulatory and informational support, financial methods and basic (integral, synthetic indicator) measure used basis for constructing a system or model.

Conceptual orientation methodological basis for improving financial and economic instruments to ensure the objectivity of the information and analytical database management

system now. Methodological approach to the formation of an information space diagnostic indicators that a more objective level results provide operational and strategic financial and economic analysis of the enterprise.

Key words: financial management, systems, models, conceptual framework, methodological foundations, principles and performance criteria.

Постановка проблеми. В умовах постіндустріального соціально-економічного й технологічного середовища відбуваються докорінні зміни в переоцінці цінностей, що зумовлює вироблення нових принципів фінансово-економічного функціонування суб'єктів господарювання, методів управління; виникає необхідність і оптимізації економіко-організаційного механізму управління, зокрема адаптації його економічної, фінансової, соціальної, технологічної складових до сучасних умов господарювання на основі застосування інструментальних засобів. Значною мірою забезпечення умов стабільного функціонування сучасних суб'єктів ринкової економіки пов'язують зі створенням адаптивного фінансово-економічного інструментарію, його належним теоретичним і прикладним обґрунтуванням. Вважається, що адекватний до сучасних економічних умов інструментарій забезпечує ефективність управління та є найважливішою зі складових системи управління, за його допомогою “здійснюється регулювання фінансово-економічних процесів й відносин з метою ефективного впливу на кінцеві результати діяльності підприємства” [1, с. 9].

Застосування виробленої світовою теорією й апробованої практикою фінансово-економічного інструментарію підприємствами національної економіки пов'язано з труднощами, які зумовлені специфікою економіки перехідного періоду, відсутністю достатньої статистичної бази про діяльність суб'єктів господарювання, прозорості й достовірності фінансово-економічної інформації тощо. Наведене та низка інших факторів викликають необхідність удосконалення теоретико-методологічного інструментарію фінансового управління підприємством, актуалізуючи наукові дослідження за цією тематикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу зробити висновок про те, що існують проблемні аспекти у сформованому економічному інструментарії, які лежать у площині його методологічної основи, методичних підходів та базової системи показників. Вони в сукупності визначають недостатню адаптивність наявних інструментальних засобів до умов сучасної економіки, діяльності суб'єктів господарювання. Так, наприклад, Л.В. Фролова і О.О. Никитенко вважають, що “основною проблемою практичного застосування механізмів фінансового управління є відсутність єдиної теоретичної бази”, та обґрунтовують “необхідність удосконалення теоретико-методологічного інструментарію фінансового управління підприємством” [2, с. 261].

Ураховуючи докорінно нові умови постіндустріальної економіки, О.В. Олійник обґрунтовує, що “класичні теоретико-методологічні підходи до економічного аналізу потребують суттєвих змін з урахуванням суспільно-економічних трансформацій” [3, с. 1]. При цьому Р.Є. Грушевський відзначає проблемність “низки питань, пов'язаних з прогнозуванням станів фінансового середовища підприємства, діагностикою стратегічних фінансових позицій, формуванням стратегічних нормативів фінансової діяльності, які так і не знайшли належного відображення в наукових дослідженнях” [4, с. 1].

Ураховуючи явно виражені проблемні аспекти у методико-методологічній основі використуваних фінансових інструментів, науковці пропонують різні шляхи їх удосконалення й адаптації до реальних фінансово-економічних умов. Так, наприклад, О.М. Тридід і Г.М. Азаренкова дотримуються погляду, що “введення в розгляд складових фінансової архітектури та їх наочне уявлення може бути корисним інструментарієм при аналізі різноманітних процесів з урахуванням їх потокової природи” [5, с. 1]. З метою забезпечення адаптивності Н.В. Синюгіна, за результатами дисертаційного дослідження, розробила й обґрунтувала методичні підходи та практичні рекомендації, спрямовані на “вдосконалення інструментарію фінансового моніторингу на основі визначення процедур аналізу взаємодії різних суб'єктів господарювання на фінансовому ринку” [6].

Невирішена частина основної проблеми пов'язана, передусім, з відсутністю обґрунтованого розроблення системного підходу до фінансового управління, конкретизованого виділення об'єктів і структурних елементів цієї управлінської складової, використання цілеорієнтованих видів фінансово-економічних інструментів під час вирішування функціональних завдань, вироблення базових засад адаптації інструментальних засобів відповідно до умов функціонування і специфіки діяльності конкретного підприємства.

Мета статті полягає в узагальненні методологічного базису і концептуальної спрямованості використовуваного в управлінні фінансово-економічного інструментарію, формулюванні окремих підходів до його удосконалення й надання адаптивності відповідно до умов діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. В управлінні сучасним підприємством найбільш складним і важливим є управління фінансами – ефективне формування й спрямування фінансових ресурсів, оптимізація грошових потоків та забезпечення прибутковості (приріст капіталу). Відповідно й доцільне впровадження та використання фінансово-економічного інструментарію, його практична дієвість є надзвичайно важливими для всієї системи управління, незалежно від концепції менеджменту. Важливим для проведення теоретичних досліджень і аналізування адекватності практичного впровадження певної концепції фінансового управління та фінансово-економічного інструментарію є урахування “останніх досягнень у цій сфері, наприклад, теорії агентів, сигналів ринку, ефективності ринку, оцінки капітальних активів тощо” [8, с. 12]. До певної міри об'єктивним вважається той факт, що вкрай складне фінансово-економічне становище українських підприємств пов'язане з тим, що вітчизняна економічна наука і практика не можуть запропонувати таких прикладних методів, які б дали змогу управлінським системам у достатньо короткі терміни змінити фінансово-економічну ситуацію на цих підприємствах [9].

Теоретичні дослідження і практика засвідчують визначальну залежність функціональних підсистем фінансового управління від стабільності діяльності підприємства загалом, оскільки в умовах сучасної економіки абсолютно очевидним є те, що від рівня ефективного управління рухом фінансових ресурсів та відносин, які виникають у результаті такого руху, залежить не тільки поточна результативність діяльності підприємства, але і його майбутній розвиток. Управління фінансами за основними базовими параметрами вписується у загальну теорію управління, а тому можна стверджувати, що ця підсистема управління за своїм функціонально орієнтованим змістом і спрямуванням, застосуванням системи цільових орієнтованих фінансово-економічних інструментів повинна узгоджуватися з використовуваною управлінською концепцією (вартісно-орієнтована, прибуткова, реакційна тощо). Тобто “фінансове управління являє собою підсистему, що діє на тих принципах, на яких базується управління ієрархічними самоорганізованими динамічними системами”.

Фінансове управління має конкретну цільову спрямованість, а тому повинно ґрунтуватися на змісті та принципах стосовно ринку капіталів та інвестицій. Узагальнення та аналіз наявних концепцій фінансового менеджменту дає можливість відзначити суттєві відмінності у цих концепціях, зокрема, бухгалтерською та фінансовою моделями, які покладено в основу організації фінансового управління [10]. Зокрема, у бухгалтерській моделі, яка є основою фінансового управління переважної більшості підприємств національної економіки, дедалі виразнішим є конфлікт між принципами прийняття фінансових (фінансово-економічних) рішень і вимогами ринкового середовища, а у фінансовій моделі очевиднішим стає конфлікт між принципами прийняття фінансових рішень і механізмом їх реалізації. Взятя за основу фінансового управління бухгалтерська модель передбачає зосередження змісту фінансового управління на показниках прибутковості та рентабельності, а фінансова – на грошових потоках та зростанні вартості капіталу.

Організаційно-цільовий підхід до змісту фінансового управління окреслює досягнення його мети за допомогою певних методів – сукупності прийомів, методів і засобів, використовуваних підприємством для підвищення прибутковості та мінімізації ризику втрати капіталу, досягнення тактичних і стратегічних цілей підприємства. Фінансовий інструментарій як основна складова фінансового менеджменту формується на базовій основі декількох взаємопов'язаних елементів –

нормативного та інформаційного забезпечення, фінансових методів, базового (інтегрального, синтетичного) показника, що використовується як основа для побудови певної системи чи моделі. Зазвичай він розкривається через “сукупність фінансових і економічних методів, способів, форм, інструментів та важелів” [1, с. 9].

Сучасні ринкові фінансові інструменти переважно орієнтуються на показники ринкової вартості й динаміку курсів цінних паперів, кумуляційна оцінка яких взаємопов’язана з ефективністю вкладеного капіталу. Саме тому вважається, що однією з найважливіших ланок системи фінансового менеджменту є управління формуванням капіталу, для якого створюються все глибший теоретичний базис і ефективні форми практичної реалізації [7, с. 10]. Ураховуючи значний непрогнозований ризик втрати капіталу в багатьох фінансово-економічних операціях, зовнішніх трансакціях з використанням новітніх фінансових інструментів, “забезпечення збалансованості фінансових потоків, попередження аритмії в їх русі, сталого функціонування і розвитку підприємств визначається, передусім, рівнем резервного капіталу, діапазоном фінансового маневрування, обґрунтуванням нормативів в рамках стратегічного фінансового управління” [4, с. 1].

Традиційно механізм управління фінансово-економічними ресурсами ґрунтується на показниках і результатах фінансового й економічного аналізу, здійснюючи на їх основі формування поточних та стратегічних фінансових планів, їх реалізацію, координацію діяльності структурних підрозділів підприємства з його фінансовою службою. Ураховуючи істотні зміни в умовах ведення діяльності сучасним підприємством, крім традиційного аналізу, теорія і практика виробили нові, адаптивні управлінські концепції, які ґрунтуються на певній системі ключових показників ефективності. Система показників ефективності, сформована з орієнтацією на принципи функціонування ринкових механізмів, може змінювати тактику поточного управління і корекцію стратегії підприємства.

Оцінка й аналіз ефективності діяльності підприємства у сучасних економічних умовах дедалі більше відходить від традиційних фінансових показників, розширюючи їх цілою низкою кількісно-експертних індикаторів, які додатково охоплюють ще й соціальні, екологічні та інші складові ефективного функціонування суб’єкта господарської діяльності в межах певного соціально-економічного середовища. У деяких дослідженнях наводиться обґрунтована позиція, що «економічна теорія, яка обмежується врахуванням лише економічної складової, є метрологічно неточною» [12, с. 37]. Попри те, і в сучасних складних екологічних і суспільно-соціальних умовах «аналізування контексту поняття ефективності свідчить про перевагу економічної складової ефективності над соціальною» [13, с. 8]. До певної міри такий аспект ефективності підтверджує восьмий розділ стандарту ISO 9001:2000 «Вимірювання, аналіз і поліпшення», стандарт, який засвідчує високу значущість фінансово-економічного інструментарію в управлінні розвитком сучасних суб’єктів ринкової економіки.

Методологічна об’єктивність різнотипних інструментальних засобів й економічного інструментарію проявляється через реалізацію його пізнавальної функції та можливостей практичного впровадження, дієвості у практиці управління підприємством. Переважна більшість систем вимірювання ефективності базуються на засадах оптимізації співвідношення доходів і витрат. Узагальнено визначення (оцінювання, аналіз) ефективності полягає у зіставленні результатів і витрат. Максимізація результатів у прийнятих підходах до встановлення рівня ефективного функціонування підприємства домінує, хоча не завжди корелює із забезпеченням його стратегічних цілей. Системи вимірювання ефективності спираються на фінансові показники, що характеризують різного роду рентабельність (капіталу, активів, інвестицій, продажів тощо). При цьому розробляються певні формати обчислення інтегрального фінансового показника, на основі якого можна оцінювати ефективність діяльності підприємства. Як приклад, можна навести відому методику, розроблену фірмою «Du Pont» для визначення інтегрального показника рівня ефективності діяльності підприємства. Попри те, що будь-які системи і моделі економічного вимірювання ефективності функціонування підприємства, ґрунтовані на критеріях прибутковості та рентабельності, вважаються раціональними, сучасна економіка значно розширила саме поняття ефективності функціонування підприємства.

Наведена і подібні системи характеризуються домінуванням фінансових показників. Фінансові показники та коефіцієнтні співвідношення відображають ефективність минулих фінансово-

економічних процесів і не орієнтуються на фактори, що забезпечують ефективність функціонування економічного суб'єкта у майбутньому. З цієї причини відомий аналітик у сфері прийняття стратегічних рішень і розроблення систем вимірювання ефективності Б. Фелпс наголошує на «необхідності систем виміру, які базуються на результатах аналізу, а не на суб'єктивних судженнях або екскурсах в історію» [14, с. 11]. Крім цього, вважається, що системи вимірювання, які надмірно спираються на фінансові показники, стимулюють короткострокові прибутки за рахунок створення довгострокових перспектив. Тобто можна дотримуватись погляду, що прибуток (рентабельність вкладеного капіталу) – достатньо важливий критерій ефективності для оцінки поточної діяльності, проте він не завжди придатний для цілей оцінки ефективності із позиції довгострокового функціонування сучасного підприємства.

У сучасних економічних умовах визначальними для стабільного функціонування суб'єкта ринкової економіки є інвестиційно-інноваційна складова та ринкова капіталізація. Фінансово-економічний інструментарій, з погляду його суто цільового призначення, спрямовується на оцінювання й прогнозування (моделювання) таких складових у синтетичному (інтегральному) показнику ефективності. Основна спрямованість і змістовність сучасних концепцій управління ефективністю ґрунтуються на комплексному і системному підходах, використовуючи адаптовані методи аналізу та розвинені концептуальні засади оцінювання ефективності. Критерії вимірювання ефективності функціонування підприємства дедалі більше пов'язуються зі стратегією й орієнтирами розвитку сучасного підприємства (формалізована місія та ключові фактори успіху), набуттям потенціалу розвитку, передусім його інтелектуально-інноваційної складової.

Серед таких систем вимірювання найпопулярнішою є система збалансованих показників (Balanced Scorecard), яку розробили Р. Каплан і Д. Нортон. Ця система призначена для формулювання концепції причинно-наслідкових зв'язків між показниками, поєднуючи операційну діяльність та стратегію компаній. Подібна до наведеної системи вимірювання ефективності модель «Призма результативності» (А. Нілі, К. Адамс). Наведена модель узгоджує вартість власників (ринкова вартість капіталу) та прибутковість використаного капіталу. При цьому необхідний рівень прибутковості використання капіталу в бізнес-процесах є залежним (похідним) від стратегії (формування стратегічного потенціалу). Система вимірювання ефективності під назвою «Піраміда діяльності компанії» (К. Мак-Найра, Р. Лінч і К. Крос) призначена для виявлення зв'язку між загальною стратегією компанії та фінансовими результатами її діяльності. У традиційній моделі цієї системи вимірювання ефективності пропонувані декілька коефіцієнтів нефінансового характеру, оскільки вона, на відміну від попередніх, базується на концепціях управління якістю та новими розробками технологічного характеру, а також обліку витрат за видами діяльності у ланцюгу цінності компанії.

Із суто теоретико-методичної позиції достатньо обґрунтованими можна вважати й такі системи вимірювання ефективності, як моделі EP² M (Effective Progress and Performance Measurement – оцінка ефективності діяльності та зростання), які розробили К. Адамс і П. Робертс, та модель стратегічних карт Л. Мейселя. Перша система оцінки діяльності компанії спрямована не тільки на реалізацію стратегії, але й на розроблення корпоративної культури, урахування діяльності компанії у зовнішньому середовищі; друга – використовуючи аспект трудових ресурсів, об'ємно оцінює інноваційну діяльність.

У тематичних дослідженнях і публікаціях всебічно розглядається поняття економічної доданої вартості, розроблене та популяризоване консалтинговою фірмою «Stern Stewart & Co», яке дає змогу фінансовому менеджменту організації з'ясувати додану вартість до вкладеного капіталу, тобто, по суті, є засобом оцінки її реальної прибутковості. «Реальність» прибутковості полягає у тому, що показник економічної доданої вартості вимірює прибутковість з урахуванням вартості власного капіталу, плату за який бухгалтерська система обчислення прибутків не враховує. Цей показник вимірюється величиною поточного доходу плюс утримані податки, мінус витрати з всього капіталу, який використовує організація.

Базова основа й ідея економічної доданої вартості, що сьогодні є популярною концепцією у фінансах та широко дискутується, не нова. Необхідність отримати прибуток, більший за вартість капіталу, фактично є найдавнішим принципом бізнесу. Достатньо відомі компанії, фінансовий

менеджмент яких орієнтується на цей показник, вказують, що їх успіхи багато в чому залежать від упровадження цієї концепції. Деякі з них зробили цей показник головним інструментом оцінки діяльності своїх функціональних структур.

Висновки і пропозиції подальших досліджень. Ураховуючи фінансово-економічний стан і потенціал розвитку вітчизняних підприємств, низку специфічних особливостей під час формування адаптивної системи фінансового менеджменту на підприємствах національної економіки, концепцію підсистеми фінансового управління найоб'єктивніше ґрунтувати на базовому показнику економічної доданої вартості. Практичну реалізацію цієї концепції можна обґрунтувати на основі можливостей розроблення та використання спеціальних показників у процесах оцінки та аналізу фінансово-економічної діяльності підприємства, орієнтованих на забезпечення доданої вартості власного капіталу з їх прив'язкою до результатних показників операційної діяльності цього підприємства.

1. Єпіфанов А.О. Обґрунтування фінансового механізму підприємства / А.О. Єпіфанов, В.П. Москаленко, О.В. Шипунова // *Фінанси України*. – 2004. – № 1. – С. 3–11. 2. Фролова Л.В. Теоретико-методологічні основи фінансового управління підприємством / Л.В. Фролова, О.О. Никитенко // *Вісник ДонДУЕТ*. – 2004. – № 3 (23). – С. 261–270. 3. Олійник О.В. Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін: теорія, методологія, організація: автореф. дис. ... доктора екон. наук: спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / О.В. Олійник. – Державна академія статистики, обліку та аудиту, 2009. – 36 с. 4. Грушевський Р.Є. Формування механізму прогнозування фінансової діяльності підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами” / Р.Є. Грушевський. – Хмельницький національний університет, 2012. – 20 с. 5. Тридід О.М. Фінансова архітектура як узагальнювальна характеристика організації взаємодії фінансових потоків / О.М. Тридід, Г.М. Азаренкова // *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. – 2009. – № 1(4). – С. 7–12. 6. Синюгіна Н.В. Фінансовий моніторинг в системі взаємодії суб'єктів господарювання на фінансових ринках: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Н.В. Синюгіна. – Харківський національний економічний університет, 2011. – 20 с. 7. Косінський Р.А. Організаційно-економічний механізм управління капіталом підприємства: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.01 – економіка, організація і управління підприємствами / Косінський Ростислав Анатолійович. – Харківський національний економічний університет, 2005. – 195 с. 8. Хиггинс Р. Фінансовий аналіз: інструменти для прийняття бізнес-рішень / Роберт С. Хиггинс: пер. с англ. – М.: ООО «И.Д. «Вільямс», 2007. – 464 с. 9. Зарубінський В.М. Фінансове управління підприємством: принципи, методи та інструменти / В.М. Зарубінський, М.І. Дем'янов, С.Я. Кушлик, І.В. Семеренко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2009. – №1 (91). – С. 171–175. 10. Климова Н.І. Концептуальні підходи до формування ефективного механізму фінансового управління / Н.І. Климова // *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. – 2008. – № 2. – С. 108–111. 11. Тинкельман С. Новый взгляд на финансовые инструменты / С. Тинкельман, Е. Казакевич // *Проблемы теории и практики управления*. – 2006. – № 1. – С. 64–74. 12. Башнянин Г.І. Формативні типи дерегуляційної ефективності економічних систем / Г.І. Башнянин, Г.С. Третяк, О.Ф. Дубовой // *Вісник Львівської комерційної академії: зб. наук. праць. Серія економічна*. – 2010. – Вип. 33. – С. 22–37. 13. Подольчак Н.Ю. Проблеми оцінювання та регулювання соціально-економічної ефективності систем менеджменту машинобудівних підприємств: монографія / Н.Ю. Подольчак. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 340 с. 14. Феллс Б. Умные бизнес-показатели: Система измерений эффективности как важный элемент менеджмента / Боб Феллс; пер. с англ. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2004. – 312 с.